

OD „SZTUKI ŁÓDZKIEJ” DO „PRZYJAZNEGO MIASTA”. DOBRE PRAKTYKI CZY NOWA JAKOŚĆ W ZAKRESIE UPOWSZECHNIANIA DÓBR KULTURY?

PAWŁOWSKA Aneta ¹

RUTKOWSKA-SIUDA Daria ²

DŁUGOSZ Paulina ³

- 1 Prof. dr hab. Aneta Pawłowska, Uniwersytet Łódzki, Instytut Historii Sztuki, <https://orcid.org/0000-0003-2847-4403>, aneta.pawlowska@uni.lodz.pl
- 2 dr Daria Rutkowska-Siuda, Uniwersytet Łódzki, Instytut Historii Sztuki, <https://orcid.org/0000-0002-7505-3663>, daria.rutkowska-siuda@uni.lodz.pl
- 3 mgr Paulina Długosz, Muzeum Miasta Łodzi, Uniwersytet Łódzki <https://orcid.org/0000-0002-0714-3464>, paulina.dlugosz2@edu.uni.lodz.pl

ABSTRAKT Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami otworzyła nową perspektywę działań ukierunkowanych na odbiorców o szczególnych potrzebach. Na wybranych realizacjach grantowych i projektowych prowadzonych przez zespół naukowców z Uniwersytetu Łódzkiego oraz Muzeum Miasta Łodzi zarysowane zostaną możliwości płynące z dostępności architektonicznej, informacyjno-komunikacyjnej oraz cyfrowej, które stanowią przykłady dobrych praktyk w zakresie upowszechniania dóbr kultury. Zaprezentowane zostaną przedsięwzięcia związane z rewitalizacją i poprawą infrastruktury Muzeum Miasta Łodzi niwelujące bariery architektoniczne i pozwalające na wprowadzenie nowej przestrzeni ekspozycyjnej z opracowanym do niej systemem informacyjno-komunikacyjnym. Artykuł prezentuje zasadnicze koncepcje związane z projektem „Przyjazne miasto” (realizacja w latach 2021–2024), które poprzedzają doświadczenia nabyte przez pracowników UŁ w szeregu badań dotyczących sposobów wspierania osób z niepełnosprawnością wzroku prowadzonych od 2013 r. Niezwykle istotnym obszarem gromadzenia tych doświadczeń były działania podjęte w projekcie „Sztuka łódzka na tle sztuki europejskiej. Wykluczeni/Włączeni”. Rozliczne

konsultacje z grupami osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi oraz z kuratorami i edukatorami muzealnymi pozwoliły na wypracowanie dobrze odbieranej formy opisu audiodeskrypcyjnego. Opracowane narzędzia dydaktyczne takie jak tyflografiki, książki z pismem brajlowskim i powiększonym czarnodrukiem znacząco wpłynęły na wzrost kompetencji kluczowych odbiorców.

SŁOWA KLUCZOWE: audiodeskrypcja; tyflografika; „Przyjazne miasto”; Muzeum Miasta Łodzi; sztuka łódzka

Podziękowania

Projekt pn. „Sztuka łódzka na tle sztuki europejskiej. Wykluczeni/Włączeni” POWR.03.01.00-00-T141/18, dofinansowany z Funduszy Europejskich; realizowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój pt. „Trzecia Misja Uczelni”; nr konkursu POWR.03.01.00-IP.08-00-3MU/18, dotyczący opracowania programów kształcenia i realizacji działań dydaktycznych, kursów, szkoleń dla niestandardowych odbiorców szkolnictwa wyższego w ramach III Osi priorytetowej: Szkolnictwo Wyższe dla gospodarki i rozwoju; Działanie 3.1 Kompetencje w szkolnictwie wyższym. Projekt realizowany przez Uniwersytet Łódzki w partnerstwie z Muzeum Miasta Łodzi.

Projekt pn. „Przyjazne miasto. Wsparcie samodzielności osób z dysfunkcją wzroku w zakresie wykorzystania sieci połączeń komunikacji miejskiej w Łodzi, z uwzględnieniem aplikacji dotyczącej informacji lokalizacyjnych oraz zabytków architektury miejscowej” Umowa nr Rzeczy są dla ludzi /0106/2020-00, realizowany przez Uniwersytet Łódzki w partnerstwie z SWPS Uniwersytetem Humanistycznospołecznym w Warszawie, projekt dofinansowany z Funduszy Europejskich.

Przedsięwzięcie badawcze pn. „Ocena oraz weryfikacja współczesnych metod przekładu kodu wizualnego obiektu sztuki i obiektu historycznego na język opisowy w przestrzeni edukacyjnej ekspozycji muzealnej” realizowane w ramach studiów doktoranckich II edycji programu grantowego Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Doktorat wdrożeniowy” (Umowa nr 0083/DW/2018/02 z dn.28.11.2018 r.).

Rewitalizacja, modernizacja i poprawa infrastruktury zabytkowego obiektu Muzeum Miasta Łodzi – Pałac Poznańskich w części użytkowanej przez Muzeum Miasta Łodzi realizowany w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 (działanie 8.1. Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwoju zasobów kultury; Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego).

Wkład pracy autorów

Aneta Pawłowska 36%

Daria Rutkowska-Siuda 32%

Paulina Długosz 32%

WPROWADZENIE

Odbiorca muzealny o specjalnych potrzebach w ciągu ostatniej dekady znalazł się w centrum zainteresowania wielu muzealników i edukatorów. W skutek pozytywnych zmian w zakresie ustawodawstwa oraz społecznych przemian, dążących w kierunku większej inkluzji społecznej, pojawiło się nowe, istotne grono odbiorców. Dodajmy, że wśród polskich regulacji prawnych wspierających osoby z niepełnosprawnościami w równym dostępie do korzystania z życia społeczno-gospodarczego oraz dóbr kultury najważniejszymi są Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (1997), Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (2006) ratyfikowana w Polsce w roku 2012 oraz Zalecenie CM/Rec (2011) 14 Komitetu Ministrów dla

państw członkowskich w sprawie uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu politycznym i publicznym. W ciągu ostatnich lat ustawy te niejako wymusiły wprowadzenie nowych zasad i rozwiązań w praktykach muzealnych oraz wpłynęły na inne postrzeganie niepełnosprawności. W tym kontekście szczególnie istotnym dokumentem jest Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami [Dz.U. 2019 poz. 1696]. Ustawa ta otworzyła bowiem nową perspektywę działań dostępnościowych, które powinny być kierowane nie tylko do osób z niepełnosprawnościami, ale wszystkich potrzebujących wsparcia. Bezpośrednim skutkiem działania tej regulacji prawnej jest program rządowy „Dostępność Plus”. To jego efektem jest opisany poniżej zestaw propozycji realizowanych w ramach grantu naukowego pod nazwą „Przyjazne miasto. Wsparcie samodzielności osób z dysfunkcją wzroku w zakresie wykorzystania sieci połączeń komunikacji miejskiej w Łodzi, z uwzględnieniem aplikacji dotyczącej informacji lokalizacyjnych oraz zabytków architektury miejscowej”.

Poligon doświadczalny i wypracowane rozwiązania

Nim jednak zaprezentujemy zasadnicze koncepcje związane z projektem „Przyjazne miasto”, należy wskazać poprzedzające go rozwiązania opracowane na Uniwersytecie Łódzkim i wdrożone pilotażowo w Łodzi oraz regionie łódzkim. Podkreślimy też, że wszystkie wypracowane formuły były za każdym razem konsultowane z grupami beneficjentów końcowych, czyli osób z niepełnosprawnościami sensorycznymi oraz z kuratorami i edukatorami muzealnymi. Do istotnych pytań stawianych podczas realizacji wszystkich projektów dostępnościowych należy zaliczyć: co i w jaki sposób powinniśmy jako społeczeństwo, ale też naukowcy, uczynić, aby inkluzja społeczna była jeszcze większa? Jaki komunikat płynący w kierunku osób o niestandardowych potrzebach byłby pełny i klarowny; łatwy w przekazie, ale i w odbiorze, oraz nowoczesny na miarę XXI w.?

Badania dotyczące sposobów wspierania osób z niepełnosprawnością wzroku rozpoczęły się na Uniwersytecie Łódzkim w roku akademickim 2013/2014 w ramach kursu „Audiodeskrypcja dzieł sztuki” pod kierunkiem prof. Anety Pawłowskiej z Katedry Historii Sztuki UŁ. W trakcie zajęć grupa studentów w konsultacji z niewidomą audiodeskrytorką Barbarą Szymańską z białostockiej Fundacji Audiodeskrypcja przygotowała opis kluczowej przestrzeni Muzeum Sztuki w Łodzi. Była to *Sala Neoplastyczna* zaprojektowana przez Władysława Strzemińskiego w 1948 r. oraz znajdujące się w niej wyselekcjonowane obiekty artystyczne.

Il. 1. Studenci historii sztuki UŁ jako audiodeskrytorzy Sali Neoplastycznej, 2014, fot. Aneta Pawłowska

Zajęcia były istotne, gdyż wprowadzały tematykę werbalnego opisu dzieł sztuki przygotowanego pod kątem potrzeb osób z zaawansowaną dysfunkcją wzroku (czyli audiodeskrypcję obiektów artystycznych) w krąg zainteresowania historyków sztuki (Pawłowska, 2015). W kolejnym roku akademickim następny rocznik studentów przygotował opisy audiodeskrypcyjne związane z drugim oddziałem Muzeum Sztuki w Łodzi – ms2. Kolejna praca (z udziałem studentów UŁ) była realizowana w Muzeum Miasta Łodzi, mieszczącym się w dawnym Pałacu rodziny Poznańskich. To tu w 2015 r. kolejny rocznik przyszłych historyków sztuki wcielił się w rolę audiodeskrytorów, wspierając projekt „Muzeum na wyciągnięcie ręki”, tworzony w ramach programu „Kultura dostępna” Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Celem działań było przystosowanie Muzeum Miasta Łodzi do potrzeb osób z niepełnosprawnością. Doświadczenia oraz wskazania postępowania z powyższych działań zostały zaprezentowane w podręczniku akademickim Anety Pawłowskiej i Julii Sowińskiej-Heim pt. *Audiodeskrypcja dzieł sztuki. Metody, problemy, przykłady* (Pawłowska, Sowińska-Heim, 2017).

Najistotniejszymi konkluzjami płynącymi z projektów wspierających muzealników łódzkich zasobami kadrowymi, rekrutującymi się ze studentów historii sztuki Uniwersytetu Łódzkiego, były konieczność uczulenia audiodeskrytorów na – niedającą się przecenić – wagę przemyślanej konstrukcji opisów werbalnych oraz podmiotową rolę osób z niepełnosprawnością wzroku w trakcie konsultowania stworzonych opisów dzieł sztuki (Pawłowska, Sowińska-Heim, 2017B). Kolejnym etapem działań badaczy z UŁ było stworzenie dla prywatnego Muzeum Fabryki mieszczącego się w łódzkim centrum handlowo-rozrywkowym – Manufakturze specjalnej

aplikacji, której zadaniem było nawigowanie osób niewidomych w przestrzeni obiektu. Projekt powstał we współpracy trzech wydziałów Uniwersytetu Łódzkiego: Wydziału Filozoficzno-Historycznego, Wydziału Filologicznego i Wydziału Fizyki i Informatyki Stosowanej. W efekcie współpracy naukowców z różnych dziedzin stworzono system naprowadzający z dedykowaną mu audiodeskrypcją, wielokrotnie poddawaną ewaluacji przez beneficjentów końcowych – osoby niewidome. Rozwiązanie zostało oparte na aplikacji mobilnej oraz systemie znaczników naprowadzających – beaconów, które umożliwiają samodzielne odkrywanie przestrzeni miejskiej czy wystawy poprzez kierowanie osoby niewidzące w konkretne miejsca oraz przedstawianie wyglądu rzeczonyj przestrzeni/obiektu.

Il. 2. Osoby z dysfunkcją wzroku jako ewaluatorzy działań w Muzeum Fabryki w Manufakturze w Łodzi, 2018, fot. Aneta Pawłowska

Rozwiązania tego typu mogą być używane przez wszystkie osoby korzystające z aplikacji smartfonowej oraz zegarków typu smartwatch z systemami operacyjnym IOS w wersji 9.0 lub nowszej oraz Android w wersji 8.0 lub nowszej. Aplikacja jest bezpłatna, kompatybilna zarówno z IOS, jak i Androidem (Pawłowska, Hłobaż, Drozdowski 2019). Projekt ten pod nazwą „Widzę, bo słyszę: audiodeskrypcja – współczesne wsparcie osób z dysfunkcją wzroku w kontakcie ze sztuką” został nagrodzony na Międzynarodowych Targach Innowacji Gospodarczych i Naukowych INTARG 2020.

Opisane powyżej działania to przede wszystkim kroki podejmowane na rzecz uprzyśtępnienia podstawowych przestrzeni sztuki, jakimi są muzealne ekspozycje. Są to miejsca, w których

splatają się różnorodne zabiegi kulturowe: poznawcze, estetyczne, klasyfikacyjne, jak również działania praktyczne (Popczyk, 2008). Stanowią przestrzeń odbieraną holistycznie: zawarte są w ich obrębie eksponaty, elementy aranżacyjne, a także sam kontekst architektoniczny budynku. Wystawy są bowiem wizualizacją zamysłu kuratorskiego i ilustracją przewodniej idei całego muzeum (Świecimski, 2002). Ich dostępność, możliwość doświadczenia w ich przestrzeni integracji wizualnej, a także czytelność obecnych w jej obrębie wszelkich komunikatów (zarówno werbalnych, jak i niewerbalnych) stanowi jedno z ważniejszych współcześnie zadań stawianych kuratorom, projektantom i architektom (Borusiewicz 2020). Dlatego też szczególnie ważnym projektem, pogłębiającym dostępność architektoniczną jednej z najważniejszych instytucji kultury w Łodzi, było przedsięwzięcie związane z rewitalizacją i poprawą infrastruktury Muzeum Miasta Łodzi [Rewitalizacja, modernizacja i poprawa infrastruktury zabytkowego obiektu Muzeum Miasta Łodzi – Pałacu Poznańskich w części użytkowanej przez Muzeum Miasta Łodzi Program: Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020 8.1. Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego 2018–2022]. Powołane w 1975 r. Muzeum zajmuje się gromadzeniem i udostępnianiem zbiorów poświęconych historii Łodzi i jej mieszkańców. Oprócz tego jest to instytucja, która zajmuje się badaniem dziejów miasta, a także upowszechnianiem wiedzy o jego przeszłości oraz współczesności (Laurentowicz, Jaskulski 2000). Ważnym kontekstem i determinantem tej misji oraz zakresu działań jest siedziba muzeum – dawny Pałac rodziny Poznańskich. Jest to jedna z najbardziej reprezentacyjnych rezydencji fabrykanckich, które budowane były w Łodzi na przełomie XIX i XX wieku. Dziś często jest nazywany perłą łódzkiej architektury lub łódzkim Luvrem. Pomimo tego, że stanowi wizytówkę miasta oraz ważny punkt turystycznych destynacji, musiał wiele lat czekać na modernizację i rewitalizację, która pozwoliłaby na zniwelowanie wielu barier architektonicznych. Ostatnie większe przedsięwzięcia w tym zakresie miały bowiem miejsce w latach 70. i 90. XX w. (Laurentowicz, Jaskulski 2000; Laurentowicz 2000).

Najnowszy projekt obejmował szerokie ramy działań zarówno w zakresie prac restauracyjno-remontowych, jak i modernizacyjnych. Profil prac konserwatorskich oraz robót budowlanych dotyczył m.in. naprawy tynków, remontu balkonów, konserwacji gzymsów, sztukaterii i detali architektonicznych, konserwacji figur wieńczących elewację, renowacji lub wymiany stolarki okiennej i drzwiowej.

Zabiegi prowadzące do przywrócenia świetności Pałacu rodziny Poznańskich były istotne ze względu na klasę zabytku, natomiast z perspektywy codziennej działalności instytucji znaczenie priorytetowe miały działania zmierzające do lepszej dostępności obiektu pod względem architektonicznym. W tym celu podjęto starania na rzecz przygotowania drugiego, pozbawionego barier wejścia, które wykorzystywało dawny, przez wiele lat nieużywany ciąg komunikacyjny od strony ul. Zachodniej. Przywrócenie jego funkcji wiązało się ze zmianą części przestrzeni parteru wraz z dostosowaniem go do potrzeb kasy i sklepu muzealnego (wcześniej wejście do kasy było niedostępne dla osób z niepełnosprawnością ruchową ze względu na zbyt wąski otwór drzwiowy). Dodatkowo zastosowano duże płaszczyzny przeszkleń, aby w jak najmniejszym stopniu ingerować w zabytkowe wnętrza, jednak zadbano również o ich zabezpieczenie w postaci odpowiedniego oznakowania.

Szczególnie istotnym przedsięwzięciem modernizacyjnym było natomiast udostępnienie szybu windowego, dzięki któremu poszczególne kondygnacje Pałacu rodziny Poznańskich mogły zacząć komfortowo zwiedzać również osoby poruszające się na wózkach. Ze względu na zabytkowy charakter budynku było to niezwykle wymagające zadanie, które poprzedzały wieloletnie działania o charakterze koncepcyjnym. Pierwsze bowiem plany wprowadzenia tego rodzaju udogodnienia pojawiły się już w 2007 r. (projekt z 2007 r., autor: mgr inż. arch. Andrzej Rafał Olczyk, biuro projektowe Archivision), następnie były poddawane modyfikacjom bądź konfrontacjom z pomysłami dotyczącymi różnych lokacji szybu (od 2012 r. funkcjonowały bowiem trzy warianty miejsca, gdzie mógłby się on znaleźć). Ostatecznie została wybrana i zrealizowana koncepcja założeń i wytycznych projektowych opracowanych przez firmę Sursum (wyk. mgr inż. Tomasz Okrzos). Zakładała ona wprowadzenie szybu windy elektrycznej do tzw. baszty (półokrągłego ryzalitu od strony ogrodu), która na poziomie 0 i -1 pełniła funkcję klatki schodowej, natomiast na poziomie 1 obejmowała dawne pomieszczenia sanitarne (przed remontem znajdujące się w bardzo złym stanie). Zastosowany w projekcie zarówno szklany szyb, jak i ściany windy umożliwiły jednak wizualny dostęp do zachowanych i jednocześnie odnowionych w ramach projektu zabytkowych elementów, takich jak marmoryzacje czy stiukowe dekoracje w postaci muszli. Ponadto wykorzystano oryginalne płytki podłogowe, którymi wyłożony jest korytarz prowadzący do windy, jak i sama podłoga windy. Dzięki tym zabiegom zmodernizowana część Pałacu stała się nie tylko bardzo ważnym elementem komunikacji, ale również dodatkową atrakcją turystyczną.

Il. 3. Przestrzeń pierwszego piętra Pałacu rodziny Poznańskich przed remontem, fot. Bożena Szafrąńska, materiały MMŁ

Il. 4. Przestrzeń pierwszego piętra Pałacu rodziny Poznańskich po remoncie fot. Małgorzata Nadachewicz, materiały MMŁ

Dzięki przeprowadzonemu przedsięwzięciu restauracyjno-remontowemu powstała również nowa przestrzeń ekspozycyjna, w ramach której została opracowana wystawa poświęcona historii regionu pt. „Ziemia Obiecana wczoraj i dziś. Łódź w Europie, Europa w Łodzi”. W jej przestrzeniach wdrożono nowy model systemu informacyjno-komunikacyjnego, który został opracowany w ramach badania „Ocena oraz weryfikacja współczesnych metod przekładu kodu wizualnego obiektu sztuki i obiektu historycznego na język opisowy w przestrzeni edukacyjnej ekspozycji muzealnej” realizowanej w ramach studiów doktoranckich II edycji programu grantowego Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Doktorat wdrożeniowy”, na który składają się m.in. treści pisane prostą polszczyzną, dotykowe mapy i makiety, tyflografiki oraz multimedialna prezentacja. Wykorzystane rozwiązania techniczne znacząco podnoszą atrakcyjność wystawy, a jej układ przestrzenny zwiększa funkcjonalność w zakresie dostępności architektury dla osób o szczególnych potrzebach.

„Sztuka łódzka...” i tyflografiki

Najbardziej zaawansowaną próbą odpowiedzi na to, jak ośmielić widza do częstszego i bardziej otwartego kontaktu z placówkami muzealnymi i sztuką, są działania podejmowane w ramach Programu operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020, który jest finansowany ze środków Unii Europejskiej. Do tego typu propozycji wspierających aktywizację społeczną i zawodową oraz zapobieganie wykluczeniu społecznemu należą projekty realizujące tzw. „Trzecią Misję Uczelni”. Warunkiem ramowym konkursu było, aby dzięki specjalnym programom kształcenia, działaniom dydaktycznym, kursom i szkoleniom uczelnie mogły dotrzeć z ofertą edukacyjną do odbiorców spoza środowiska akademickiego. W opisanym poniżej przypadku grantu pt. „Sztuka łódzka na tle sztuki europejskiej. Wykluczeni/Włączeni” POWR.03.01.00-00-T141/18 (projekt realizowany był od lutego 2019 do września 2022 r., kierownik – Aneta Pawłowska) najważniejszym założeniem było zapoznanie odbiorców z regionu województwa łódzkiego, seniorów oraz młodzieży szkolnej z dysfunkcją wzroku lub słuchu z problematyką dotyczącą szeroko pojętych sztuk wizualnych oraz architektury (Pawłowska, Długosz, 2020). Działania projektowe mają za zadanie nie tylko upowszechnianie regionalnego dziedzictwa kulturowego wśród „niestandardowych odbiorców szkolnictwa wyższego”, a więc z problemami wzroku i słuchu, lecz jest to również próba odpowiedzi na obecną, jak też prognozowaną sytuację demograficzną ludności województwa łódzkiego. Z danych zebranych w roku 2017 wynika bowiem, że ponad pół miliona mieszkańców województwa to osoby w wieku senioralnym (Kaleta, Matysiak, 2018), a co 9. osoba w województwie jest niepełnosprawna (Cmela, 2014).

W wyniku realizacji projektu już 730 osób z niepełnosprawnością wzroku lub słuchu oraz niepełnosprawnościami mnogimi z województwa łódzkiego podniosło swoje kwalifikacje w zakresie kontaktu ze sztuką, znajomości języka stosowanego w opisie dzieł artystycznych, ale też kompetencje życiowe (takie jak: orientacja w terenie, poprawa znajomości języka polskiego, przełamywanie barier komunikacyjnych etc.).

Warto podkreślić, że znaczna grupa obiektów zabytkowych na obszarze województwa łódzkiego jest lepiej przygotowana na odbiorców kultury mających wskazane wcześniej dysfunkcje, zwłaszcza obiekty (zespoły), w których mieszczą się placówki muzealne, galerie. W trakcie zajęć projektowych

zostały opracowane 3 tomy podręczników „Łódzka sztuka w Europie, europejska sztuka w Łodzi” (Pawłowska, Długosz, 2021; Pawłowska, Długosz, 2022). Publikacje mają powiększony czarnodruk, skorelowany z notacją punktową pismem brajlowskim. Każdy tom podzielony jest na kilkanaście krótszych tematów, omawiających zarówno istotne zjawiska i style w sztuce, jak również wybranych artystów. Dopelnieniem poszczególnych zagadnień są audiodeskrypcje sąsiadujące z całostronicowymi, barwnymi, wypukłymi grafikami (tyflografikami).

Il. 5. Przykład tyflografiki z gmachem P.A.S.T, [w:] Pawłowska A. Długosz P. (red.), *Sztuka łódzka na tle sztuki europejskiej. Architektura w Łodzi*, Łódź 2022, strony nienumerowane

Do każdej sekcji tematycznej dołączony został słowniczek pojęć oraz zadania do pracy samodzielnej. Książki dzięki jasnemu i czytelnemu językowi pozwalają odbiorcy na zrozumienie nowych terminów, utrwalenie wiadomości nie tylko poprzez treści, ale również ćwiczenia aktywizujące.

Ponadto powstało 270 wzorów plansz tyflograficznych oraz potężny zbiór prezentacji multimedialnych i filmów udostępnianych za pomocą platformy cyfrowej Moodle Uniwersytetu Łódzkiego. W najbliższym czasie projekt dopełnią ogólnodostępne podcasty związane z jego treściami edukacyjnymi. Takie skorelowane działania, oddziałujące na szereg zmysłów, rozwijają przytoczone powyżej kompetencje kluczowe u wskazanych grup beneficjentów.

Poszczególne zagadnienia w ramach projektu obejmowały szereg tematów związanych z architekturą Łodzi i Europy od sztuki średniowiecznej przez dziewiętnastowieczne neostyle po współczesne realizacje architektoniczne. W celu lepszego przybliżenia zjawisk, pojęć i cech charakterystycznych danych epok beneficjenci mieli do dyspozycji tyflografiki ilustrujące ową problematykę. Tyflografiki (graficzne reliefy), wykonywane techniką termoformowania, stały się w projekcie jednym z ważniejszych narzędzi pozwalających na poznanie zabytku. Istotny w prezentacji architektury na tyflografikach jest wybór odpowiedniej elewacji danego obiektu – tej, która byłaby zarówno najbardziej charakterystyczna, jak i identyfikowalna wizualnie z nim. W kreacji architektonicznej ważne jest również ukazanie planu obiektu. W większości przypadków wystarczy ukazanie przyziemia. W architekturze XX i XXI w., gdzie układy brył są odmienne na poszczególnych piętrach, warto je zilustrować zestawieniem kilku kondygnacji. W ramach projektu takie przedstawienie dobrze obrazowało zmiany w zabudowie łódzkich kamienic wraz z podwórzem na przełomie XIX i XX w. czy plany współczesnego budynku Wydziału Filologii Uniwersytetu Łódzkiego. W opracowaniach tyflograficznych architektury dochodzi do redukcji pewnych detali. Trudnością, szczególnie przy obiektach neostylowych, jest stosunkowo duża liczba elementów rzeźbiarskich na elewacji, np. w partii obramień okiennych czy dekoracyjnych zwieńczeniach dachów, które muszą zostać zredukowane na grafice. Kluczowe jest takie opracowanie wzoru, aby wydobyć i zachować najbardziej charakterystyczne elementy dekoracji danego obiektu (np. Willa Leopolda Kindermanna, Kamienica pod Gutenbergiem). Z drugiej strony ważna jest jednoczesna dbałość w odwzorowaniu właściwych proporcji i podziałów pionowych oraz poziomych. Ma to szczególne znaczenie w poznaniu zabytków modernistycznych pozbawionych detalu architektonicznego, będących rozpoznawalnymi przez zestawienie brył. Dzięki tyflografikom możemy przybliżyć odbiorcy nie tylko obiekty istniejące, ale również te, które nie zachowały się, a są istotne dla budowania kontekstu kulturowego miasta jak np. Synagoga „postępowa” przy ul. Spacerowej w Łodzi.

Il. 6. Synagoga „postępowa” przy ul. Spacerowej – tyflografika, zbiory Instytutu Historii Sztuki UŁ

Mogą one ukazywać również poszczególne fazy rozwoju obiektu, jego rozbudowy i przekształcenia, czy poszczególne detale, jak występujące grupy rzeźbiarskie, które na ogólnych widokach elewacji muszą być zredukowane.

Il. 7. Płaskorzeźba z kamienicy Spółki Akcyjnej Wyrobów Bawełnianych I. Poznańskiego w Łodzi – tyflografika, zbiory Instytutu Historii Sztuki UŁ

Przyczynę ograniczenia dostępności zabytków może stanowić różnorodność ich źródeł (własność prywatna, część działających zakładów lub firm), a utrudniona adaptacja może wynikać z ich charakteru lub stanu. Są one jednak dostępne (choć w ograniczonym stopniu, jeśli chodzi o wnętrze) dla zwiedzających miasto z „poziomu przechodnia”. Sam obiekt lub w szerszym ujęciu kontekst urbanistyczny zespołów wymyka się szczególnie postrzeganiu osób z dysfunkcją wzroku. Bez ingerencji w tkankę zabytku, niewielkim nakładem środków finansowych, możemy zbliżyć odbiorcę do dzieła. Wypracowane działania pokazały, że jedną z alternatywnych form, nieingerującą w strukturę zabytku, a pozwalającą na jego poznanie, jest audiodeskrypcja (zapisana lub nagrana w PJM) połączona lub występująca samodzielnie z opracowaniem tyflograficznym. Skorelowane oddziaływanie na słuch i dotyk umożliwia osobom słabowidzącym i niewidomym w znacznym wymiarze dostęp do zabytków architektury. Może mieć to szczególne znaczenie w szerszym kontekście samodzielnego poznawania sztuki niemieszczącej się jedynie w placówkach muzealnych czy galeriach. Dzięki wykorzystaniu audiodeskrypcji oraz tyflografik – zarówno ukazujących plan, elewację, jak i wnętrza poszczególnych sal – obiekt zostaje „udostępniony”. Pandemia COVID-19 (wymuszająca tryb online) pokazała przydatność i wysoką efektywność powyższych materiałów zarówno dla osób niewidomych, jak i niesłyszących w pierwszym etapie poznawania zabytku.

Reasumując, projekt „Sztuka łódzka na tle sztuki europejskiej. Wykluczeni/Włączeni” pozwolił wypracować formę opisów audiodeskrypcyjnych dobrze ocenianych przez grupę osób badanych w różnym wieku i stopniu dysfunkcji wzroku. W grupie osób najmłodszych szczególnie pomocne w popularyzacji wiedzy o zabytkach są opracowane materiały dydaktyczne w postaci

cyklu książek, np.: „Łódzka sztuka w Europie, europejska sztuka w Łodzi”, które po ukończeniu działań projektowych zostaną przekazane do Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego nr 6 im. mjr. Hieronima Baranowskiego w Łodzi oraz oddziałów Polskiego Związku Niewidomych Łódź – Koło Górna oraz oddziału w Sieradzu – instytucji szczególnie aktywnych w projekcie.

„Przyjazne miasto”

Dostępność dziedzictwa kulturowego w przestrzeni miasta zabytkowego o unikalnej XIX-wiecznej zabudowie dla osób z dysfunkcją wzroku rozwija projekt „Przyjazne miasto. Wsparcie samodzielności osób z dysfunkcją wzroku w zakresie wykorzystania sieci połączeń komunikacji miejskiej w Łodzi, z uwzględnieniem aplikacji dotyczącej informacji lokalizacyjnych oraz zabytków architektury miejscowej” (realizacja 2021–2024, kierownik Aneta Pawłowska). Osoby z problemami widzenia mają znaczne trudności w samodzielnym poruszaniu się i zwiedzaniu miasta. W efekcie nie są w pełni niezależne ani nie doświadczają dużej ilości wrażeń estetycznych. Połączenie doświadczeń w tworzeniu audiodeskrypcji, badań eyetrackerem (okulografem) wraz z korelacją z opracowanym systemem bezpłatnej aplikacji na np. smartfony, smartwatche w systemie IOS oraz Android ma za zadanie podnieść poziom samodzielności w przemieszczaniu się i doświadczaniu dóbr kultury, przełamując dotychczasowe bariery osób niewidomych. Użytkownicy aplikacji poprzez własne sprzęty audio uzyskają precyzyjną wiadomość głosową dotyczącą informacji lokalizacyjnych (np. w jakiej odległości i w jakim kierunku znajduje się przejście dla pieszych) oraz o obiektach artystycznych. Wnikliwemu opisowi, przygotowanemu według ustalonych reguł wynikających z zasad audiodeskrypcji oraz wyników badań okulografem i konsultacji z osobami niewidomymi, zostaną poddane najciekawsze pod względem kulturowym budynki z danej okolicy. Planowany w latach 2022–2023 montaż bezprzewodowej sieci znaczników zarówno na przystankach komunikacji miejskiej w Łodzi, jak i na zabytkach jest metodą nieinwazyjną, nieingerującą w znaczącym stopniu w sferę wizualną obiektów. W ramach zasad projektowania uniwersalnego opracowany system zostanie włączony do miejskiej infrastruktury turystycznej oraz komunikacji miejskiej (autobusy, tramwaje, przystanki). Opracowanie opisów w języku polskim, angielskim, ukraińskim i hiszpańskim pozwoli korzystać szerszemu gronu odbiorców.

Liczymy, że finalizacja działań projektowych nie tylko uczyni z Łodzi, miasta odzwierciedlającego historię rozwoju XIX-wiecznego przemysłu włókienniczego, miejsce inkluzyjne, szeroko dostępne dla osób z niepełnosprawnościami i turystów z zagranicy, lecz także – prowadzi będzie do próby odpowiedzi na główne pytanie badawcze: w jaki sposób dostępność architektury dla wszystkich jej odbiorców może kształtować ich postawy względem jej dzieł oraz nowe standardy upowszechniania dóbr kultury. Ponadto oczekujemy na znaczny postęp w dziedzinie wspierania osób z dysfunkcją wzroku dzięki udoskonalonym o badania okulograficzne audiodeskrypcjom.

Wnioski i rekomendacje dotyczące udostępniania obiektów zabytkowych osobom z niepełnosprawnościami sensorycznymi

Na podstawie wieloletnich badań można wskazać dobre praktyki związane z upowszechnianiem dóbr kultury w trzech zasadniczych aspektach na przykładzie różnych *case studies* prowadzonych w łódzkich przestrzeniach zabytkowych z wykorzystaniem rządowych programów grantowych. Zwracamy uwagę na położenie większego nacisku na **dostępności alternatywne: informacyjno-komunikacyjne** w zakresie poszerzenia roli nowatorskich narzędzi dydaktycznych w postaci np. opracowań tekstowych i tyflografik, co zastosowaliśmy w wybranych działaniach w granice „Sztuka łódzka na tle sztuki europejskiej. Wykluczeni/Włączeni” oraz w projekcie badawczym „Ocena oraz weryfikacja współczesnych metod przekładu kodu wizualnego obiektu sztuki i obiektu historycznego na język opisowy w przestrzeni edukacyjnej ekspozycji muzealnej”. Kolejną dobrą praktyką powinno stać się zwiększenie **dostępności architektonicznej** przez niwelowanie w pierwszej kolejności przeszkód/barier w zabytkowej tkance obiektów w obrębie ścieżek komunikacyjnych. Jako ostatnią pragniemy wskazać potrzebę budowania dostępności **cyfrowej** np. przez tworzenie dedykowanych aplikacji, czego przykładem mogą być wspomniane w artykule działania dla Muzeum Fabryki w Manufakturze oraz programu „Przyjazne miasto. Wsparcie niezależności osób z dysfunkcją wzroku w zakresie wykorzystania sieci połączeń komunikacji miejskiej w Łodzi, z uwzględnieniem aplikacji dotyczącej informacji lokalizacyjnych oraz zabytków architektury miejscowej”.

Szczególnie istotne wydają się działania alternatywne, które nie ingerują w tkankę zabytkową obiektu. Przytoczone w pracy przykłady pozwalają na samodzielne poznawanie zabytków, częsty powrót do treści przekładający się na głębszą wiedzę i satysfakcję z ich poznawania niezależnego od pomocy osób trzecich.

Bibliografia:

Borusiewicz M., *Semiotyka muzeum. Rola i znaczenie języka w pragmatyce muzealnej*, Warszawa 2020.

Cmela P. R. (red.), *Niepełnosprawni w województwie łódzkim*, Łódź 2014.

Kaleta I., Matysiak A. (red.), *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie łódzkim*, Łódź 2018.

Laurentowicz M., Jaskulski M., *Muzeum Historii Miasta Łodzi – geneza i założenia programowe*, „Miscellanea Łódzkie” (17), Łódź 2000.

Laurentowicz M., *Rewitalizacja pałacu*, „Miscellanea Łódzkiego” nr 17, Łódź 2000.

Pawłowska A., Długosz P., *Wykluczeni/Włączeni? Teoria i praktyka udostępniania sztuki osobom chorym i z niepełnosprawnościami w perspektywie muzealnej i akademickiej*, [w:] *Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu* (2020), T. XI, s. 41–54.

Pawłowska A. Długosz P. (red.), *Sztuka łódzka na tle sztuki europejskiej. Łódzka sztuka w Europie europejska sztuka w Łodzi*, T. 1, Łódź 2021.

Pawłowska A. Długosz P. (red.), *Sztuka łódzka na tle sztuki europejskiej. Architektura w Łodzi*, Łódź 2022.

Pawłowska A., Sowińska-Heim J., *Audiodeskrypcja dzieł sztuki. Metody, problemy, przykłady*, Łódź 2017.

Pawłowska A., Sowińska-Heim J., (B), *Audio Description of artworks in university – level teaching – problems issues*, „Journal of Human Dignity and Wellbeing” (2017), Nr 2(4), s. 99–110.

Pawłowska A., *Sztuka audiodeskrypcji – audiodeskrypcja sztuki – koncepcja nowej metody z zakresu upowszechniania sztuki*, [w:] *Twórczość, pasja, Uniwersytet. Kategoria zaangażowania w dydaktyce akademickiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, s. 49–63.

Popczyk M., *Estetyczne przestrzenie ekspozycji muzealnych. Artefakty przyrody i dzieła sztuki*, Kraków 2008.

Świecimski J., *Ekspонат i ekspozycja muzealna jako dzieło sztuki*, „Zeszyty naukowo-artystyczne wydziału malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie”, t. 4 (2002).

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, Dz.U. 2019 poz. 1696.